

JADIDLAR

**ТУРКИСТОН
ЖАДИДЧИЛИК
ҲАРАКАТИНИНГ
ЖАМИЯТ
ИЖТИМОЙИ,
МАЪНАВИЙ ВА
ПЕДАГОГИК
ФИКРЛАР
РИВОЖИДАГИ
ЎРНИ**

Ибраимов Холбой Ибрагимович
Ўзбекистон Фанлар Академиясининг ҳақиқий аъзоси,
академик, Т.Н.Қори Ниёзий номидаги Тарбия
педагогикаси миллий институти директори

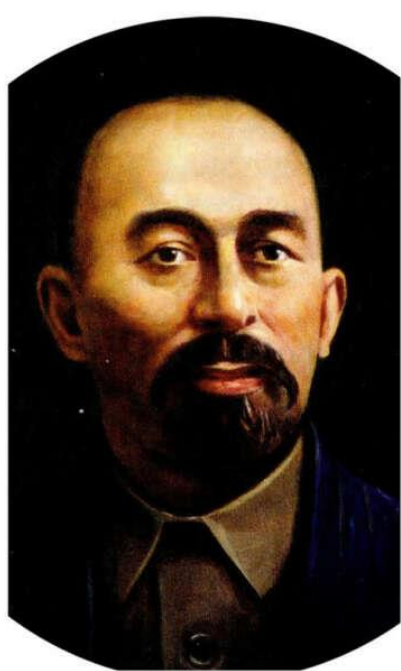
Маълумки, кишилик жамиятининг кўп асрлик тарихи хилма-хил ҳаракат, та'лимот, сиёсий оқим ва фирқаларни вужудга келтирди. Бунинг асосий сабаби башариятнинг адолатли, инсонпарвар жамият қуриш учун, зулм ва зўравонликдан, қуллик ва мустабидликдан, тенгсизлик ва жаҳолатдан қутулиш учун тинимсиз изланиши эди.

**«Эй! Сен мени хақир кўрган, тубан деган афанди!
Эй! Устимда бир умрга хўжа бўлмоқ истаган,
Эй! Бўйнимга кишан солиб, ҳалокатга судраган,
Кўзларингни заҳарлатиб ўйнатмагил, бас энди!»**

Чўлпон «Кўзгалиш» (1922 й.) шеъридан

Туркистон тарихига назар ташлар эканмиз, минтақа халқлари ҳаётида ҳеч қайсиҳаракат жаидчилик сингари улкан ижтимоий-сиёсий ва маънавий-маърифий таъсир кучига эга бўлмаганига гувоҳ бўламиз. **Исмоил Гаспиралининг**: “Оврўпо бир кекса чолдир, тажрибаси кўпдир. Улуғ ёшига ҳурматимиз бор. Тажрибасидан ўрганамиз. Лекин хатоларини такрорламаймиз. Оврўпода нимани кўрсак, ёш боладек олиб югурмаймиз. Эслиҳушлиинсонлардек “Бу нимадир? Оқибати нима бўлади?”. Виждон ва ҳаққониятга уйғунми? дея ақл тарозисига тортиб оламиз” каби сўзлари бизнинг бугунги кунимиз учун ҳам ниҳоятда долзарбдир.

“Қизғин рухли ёшларимиз миллатга хизмат этиб, анинг маданий даражасини ўстирсалар, ул вақтда биз синфий ихтилофлар тўғрисида сўйлашурмиз, фикр юритишурмиз. Маданияти йўқ бир миллатнинг саноати бўла олмас. Модомики, ул йўқ экан, ҳали синфий низоларга эрта. Бизнинг бугунги вазифамиз ҳозирча маданий ўсувлар ва шунга йўллар ҳозирловдангина иборат”. **Ф.Амирхон** тарихга жади́дчи́лик номи билан кирган ҳаракат дарғаси Исмоил Гаспиринский тўғрисида ёзган **“Улуғ миллатчи тўғрисида кичик бир хотира”** номли мақоласида жади́дларнинг кураш дастури хусусида айнан шундай деб қайд этган эди.

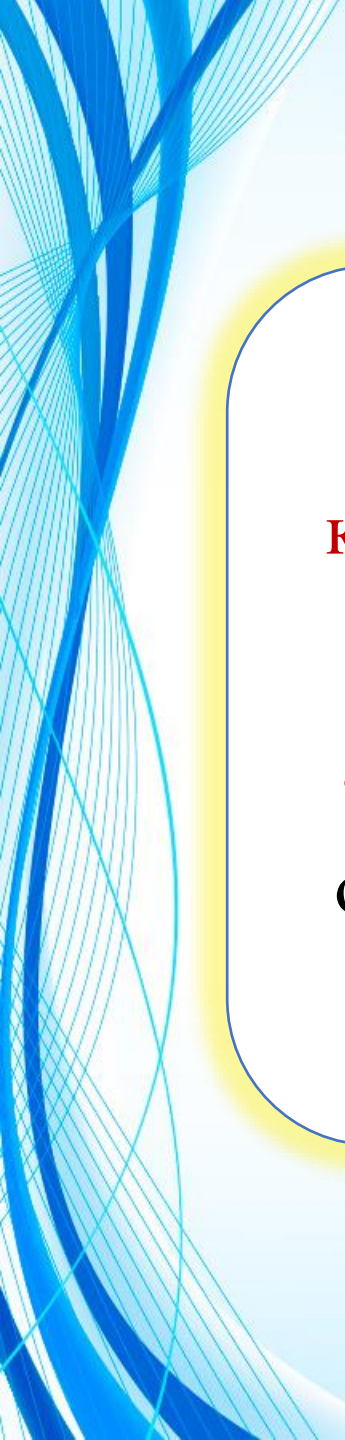
Халқни илм-маърифатли қилиш орқали
жипслаштириш лозим эди. Халқ сиёсий онгининг
заифлиги бир томондан илм-маърифатга, бошқа жихатдан
маънавиятга дахлдор эди.

Аста секинлик билан жадид мактаблари ташкил топа бошлади. Бу мактаблар учун М.Абдурашидхоновнинг **“Адиби аввал”**, Саидрасул Саидазизовнинг **“Устоди аввал”**, А.Авлонийнинг **“Туркий гулистон ёхуд ахлоқ”**, **“Биринчи муаллим”**, **“Иккинчи муаллим”**, С.Айнийнинг **“Таҳзиб ус-сибён”**, **“Қиз бола ёки Холида”**. Ҳамзанинг **“Енгил адабиёт”**, **“Ўқиш китоби”**, **“Қироат китоби”**, М.Беҳбудийнинг **“Китобат ул атфол”** каби дарсликлари яратилди.

Ижтимоий турмушдаги ислохотчилик адабиёт ва санъатни ҳам четлаб ўтмади. Анъанавий йўсиндаги адабиёт янгича йўналишлар, янгича жанрдаги асарлар ҳисобига бойиди, романчилик, публицистика, адабий танқид, маърифий шеърят, драматургия майдонга келди.

Бу ҳақда “Маориф ва ўқитувчи” журнали 1928 йил 3-сонида қуйидагиларни ёзган эди: **“Жадидлар ўз мафкураларини тарқатиш, ўз идеалари йўлида ташвиқот олиб бориш учун адабиёт яратдилар”**.

Чунончи, ўша давр дарсликлари таркибида яратилган болалар адабиёти намуналари ёш авлодни билим олишнинг афзалликлари, Ватан эрки учун курашнинг муқаддаслиги, иймон, ахлоқ, эътиқод, ростгўйлик, садоқат, эрк руҳида тарбиялашга қаратилиши билан алоҳида эътиборга лойиқ.

А.Авлонийнинг “Мақтаб”, “Нима,
кимники”, “Миллатга хитоб”, Ҳамзанинг
“Китоб”, “Мақтаб” асарлари шулар
жумласидандир. А. Авлонийнинг
“Миллатга хитоб” шеъри илм-маърифат
орқали миллий уйғонишга даъваткорлик
руҳи билан алоҳида ажралиб туради.

Абдулла Авлони.

Миллатга хитоб

Кўзларинг оч, эй миллат!
Кўп замон ғофил ётдинг.
Умринг ўтди ётмакда
Қайғуга тоза ботдинг.
Кетди шону шарафинг,
Мозор тошидек қотдинг.
Эй! “Токайгача ғафлат ичида
ётамыз!”
Келинг, ёшлар, жаҳолатни
отамиз!
Бизга бу кун илма киришмак
керак!
Бизга бу кун илма тиришмак
керак!

Абдулла Авлониё бола тарбиясига алоҳида муҳаббат билан қараган эди. Шу сабабдан ҳам адиб, - *“Тарбияни туғилган кундан бошламак, вужудимизни қувватлантирмак, ахлоқимизни кучлантирмак лозим”*, дейди у, - *“Шунинг учун тарбия қилувчи муаллимларнинг ўзлари илмларига олим бўлиб, шогирдларига ҳам берган дарсларини амал ила чақиштириб ўргатмаклари лозимдир. Бу равиш таълим ила берилган дарс ва маълумот шогирдларнинг дилига тез таъсир қилиб, улар илмли – одобли бўладилар”*. Адиб юқоридаги ҳурфикр гаплари билан болаларни туғилган кундан бошлаб, таълим-тарбияга ўргатмоғимиз керак дейди.

Туркистондаги дастлабки олий ўқув юрти –Туркистон халқ университети (ҳозирги Ўзбекистон миллий университети)нинг 1918 йилда Тошкентда очилиши ҳам жадидлар фаолияти билан боғлиқ. Мунавварқори Абдурашидхонов ташаббуси билан 1918 йил 12 майда Туркистон халқ университети таркибида **Мусулмон халқ дорилфунуни** ташкил қилинди. 1919 йил Тошкентнинг Эски шаҳар қисмида жадидлар ташаббуси билан **Туркистон халқконсерваториясининг миллий (Эски шаҳар) бўлими** ташкил этилди.

Шубҳасиз, буларнинг ҳаммаси инсонларда миллий онгнинг шаклланиши, сиёсий ва маънавий уйғониш, мустақил тараққиёт учун интилишга олиб келди.

Бу даврда “Маҳмудхўжа Бехбудий, Мунавварқори, Абдулла Авланий, Исҳоқхон Иброт, Абдурауф Фитрат, Абдулла Қодирий, Абдулҳамид Чўлпон, Усмон Носир каби юзлаб маърифатпарвар, фидойи инсонларнинг ўз шахсий манфаати, ҳузур-ҳаловатидан кечиб, Эл-улус манфаати, юртимизни тараққий топтириш мақсадида амалга оширган эзгу ишлари авлодлар хотирасидан асло ўчмайди.

**Эътиборингиз учун
ташаккур!**